

ÕIGUS JA KOHUS

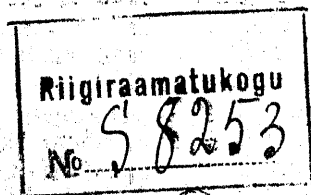
Õigusteadusline ajakiri

„Põewalehe“, „Rja“ ja
„Koidu“ hinnata eralisa

Tegew toim. cand. jur. Jüri Wilms

:: Tallinna Eesti Kirjastuse-ühisus ::

Erilised XI Perti trüfikoias Tallinnas 1912

Õigus ja Kohus

„Päewalehe“, „Aja“
ja „Koidu“ õigus-
teadusline osa ▽ ▽

Ilmub 1 kord kuus

Tegew toimetaja ▽
cand. jur. J. Wilms

Nr. 1

Jaauuar

1912

Lugejatele.

Käesolewa numbriga ilmub „Õigus ja Kohus“ esimest torda. Need, kes tema lugejateks saavad, küsivad ehk huwitusega: mida mõtleb leht, mille lugejad nad on, pakkuda? Selle üle mõni sõna tutvustamiseks.

Inimestel tuleb seadusega ja kohtutega ikka rohkem ja rohkem kokkupuu tumist, kuid ühes sellega ei kaswa aga meie inimeste keskel seadusetundmine mitte niisama kiireste. Mii-
sana on lugu ka kohtupidamise=wiiside tundmisega. Kasenda-
dawat asjaoluks siinjuures saab weel see, et meie Balti
era-õigus mitte ühtlane kindel süstematiseeritud (korraldatud)
seadustekogu ei ole. Kõige pealt on kubermangude järele
lahkuminekuid: Kuramal (see pole meile küll mitte tähtis)
ühte moodi, Liwimaal teist moodi, Gestimaal kolmat moodi.
Siia juurde tulewad weel lahkuminekud maa-, linna- ja
talupõja-õiguste wahel. Et ole ühes neist õigustest mitte
kohast määrust, siis tuleb seda teisest täiendawast õigusest
otsida jne.

Meie seadused on meile wõõras keeles trükitud, nii
nagu kohtufeelgi meie rahwale wõõras on, mis seaduste
tundmadppimise juures weel iseäranis juureks talistuseks
ees on.

Wis teadustijesse käsitusesse üleüldse puntuib, siis on
jcegi wõõras keeles jündinud, nii et meie rahwas oma seadusi
kudagi wiisi ise o t s e k o h e algallikast tundma ei saa õppida.
Sellepärast on ka arusaadaw, kudas inimesed effiwad ja
jellega omale kahju teewad, kui nad oma tegewust seaduse-

wormidega kottukõlasje peavad seadma, neid aga ei tunne. Nii tuleb alati lepingute, testamentide, rendi- ja müügikont-
rahside jne. tegemise juures wigasid ja segadusi ette, mis
asjata ja wahel kulukaid sekeldusi sümitawad ja mis kergeste
ära olekšiwad jäänud, kui seaduse tundmine suurem ja süga-
wam oleks olnud. Neid puudusi tahab „Dignus ja Rohus“
jõudu mööda parandada aidata ja küsimusi selgitada, mis
elus igapäew otjekohse ette tulewad. Rõige suuremat rõhku
selles mõttes paneb toimetus just meie Balti eraõiguse käsi-
tamise ja selgitamise peale. Kuid ühtlasi tahab ta ka nuht-
luseseadusi puudutada ja selgitada.

Meie kaswawates tööstuseliimades jaawad töölistele
nende kaitseseadused ja wigastuste puhul makstawa tasu
määrused ikka tähtsamaks. Sedasama võib ka töölisklassi
wabanemise sefukohast nende kogumise ja seltsidesse heitmise
seadusliste võimaluste kohta tähendada. Neid küsimusi meie
maksimate seaduste seifukohalt harutada ja iga seaduslist wõi-
malust kätte juhutada aidata on üks toimetuse pea-ülekannetest.

Meie riigi wabanemise loos ja põhjuseaduslikeks saa-
mise wõitluses ei etenda kodanikkude awalikud wõi kodanilikud
õigused mitte väikest osa; sellepärast loeb toimetus ka nende
käitamise tarwilikuks.

Ja nii edasi võiks tähtsaid rahmaelu küsimusi üles
lugeda, mille harutamist seaduste seifukohast tarwilikuks tuleb
lugeda, kuid kõiki neid üles lugeda oleks asjata.

Et lehe ja lugejate wahel elawat sidet soetada ja alal
hoida, selleks mõtleb toimetus küsimiste ja wastamiste osa-
konda sisse seada. Lugejad saadaksiwad need huwitawad
küsimused toimetusesse ja wiimane harutaks neist rohkem üle-
üldise tähtsusega läbi, kas wastuste wõi jälle iseseiswate
kirjatükkide näol.

Niijamuti kawatseme huwitawamaid kohtuproffessijid
ja neis asjus tehtud otsusi lehes awaldada ja seaduslikest
walgustada. On küsimusi, mis õiguste adlastegi seas waielusi
tekitawad, ja niisuguste küsimuste lõpulisteks seletajaks on
walitsew senat. Wiimase otsusi, mis rohkem üleüldisema
tähtsusega küsimusi käsitawad, tahame ka lehes harutuse alla
wõtta.

Meid ridasid pidasju tarwilikuts awalbada, et nendel, keda asi huvitab, teada oleks, mida meie just käsitada tahame. Pealegi on see Gestiis alles pea-aegu katsumata tee. Kudas toimetus sellega walnis saab, on tal omal muidugi raske ütelda.

Hüüdsõnaks aga olgu: rohkem anda kui lubada. Eiis ei tefi asjata arusaamatufi.

Tegeu toimetaja: **Jüri Wilms.**

Pilk Balti eraõigufesse.

Enne kui me selle juurde afume, et Baltimere kubermangude — Kura-, Gesti- ja Liwima — õigust lühedalt ja lühedalt waadelda, arwan tarwilikuts õigufe- ja seadufe mõiste juures üleüldse lühedalt peatada ja mõlemat mõistet enam-wähem üleüldiselt maksuast seisukohaft ära tähendada. Tarwilik on see sellepärast, et juridiliste küsimuste käsitamine laiematele hulkadele üleüldse kangel on seisnud ja meile, eestlastele, weel ifeäranis, sest need käsitused ilmuwad kõif wõõras keeles.

Meil tarwitatakse harilikult sõnu „õigus ja seadus“ niifugufes mõttes, nagu oleksiwad nende mõisted sarnased. Ifeeneifest ei ole see õigufeteadufes sugugi mitte nii.

Jääme emie seadufe mõiste juurde peatama. Seadufefts nimetatakse niifugust õiguslist määrust, mis määratud korra järele riigi seadufeandlufe wõimu poolt wäljaantud ja määratud korra järele wälja kuulutatud.

Seadufeandmife kord on harilikult riigi põhjusseadufes ära nähtud ja kindlats määratud. Meie põhjusseadufes järele on seadufeandlufefts wõinuks riigipea; riiginõukogu ja riigiwolikogu. Minult niifugune määrus saab seadufefts, mis kõigi kolme poolt wastu on wõdetud ja kinnitatud. Seadufefts nimetatakse siis, nagu näeme, üksikut määrust.

Õigufemõiste on aga teistfugune. Õigufefts nimetatakse niifuguste õigusliste määruste kogu, mis üksikute õigusliste ifikute waranduslisti ja puht- ifiklifi wahefordasid õigusli-

felt korraldavad. Digusemõistet tarvitatakse aga ka teises mõttes ja ninelt tuntakse diguse all ka digusevõimalust (правомочие, jus agendi). Digusevõimaluseks nimetame aga seda võimut, mis isikul teatud asja üle on, millega ta oma tarvidusi digusliste määruste piires võib täita (Baron).

Kui meie digust viimases mõttes tarvitame, siis ütleme: minul on digus seda ja seda teha, see tähendab — digus on mulle selle tegemise võimaluse kindlustanud. Kui juridilist küsimust käsitada, siis ei tohi neid määruste wahesid mitte silmast lasta.

Juridiliste küsimuste harutamise juures tarvitatakse ka muid spetsiaal- ehk erinimetusi, kuid nende juures peatame tarwilisel korral. Seadus ja digus on aga meil alatasta tarwitusel ja sellepärast peavad need mõisted selged olema. Lühedalt, kuigi selle all selgus kannataks, võiks ütelda: seadus on üsfit diguline määrus, digus aga on üsfitute digusliste määruste kogu.

Neid märkusi tehes, mida tarwilitaks arwastin, läheme oma harutusaine juurde tagasi ja vaatame lühedalt, mis Balti eradigus on ja kuidas ta kusfil kubermangus maksab.

Digusemõiste on meil määratud ja sellepärast pole meil raske küsimuse peale wastata.

Viimane tuntud teadusemees Balti era-digusel prof. Dr. Carl Erdmann määrab Balti eradiguse umbes järgmiselt ära: „Kolme Wene Läänemere kubermangu Gesti-, Viivi- ja Kuramaa era-diguse all tuleks nende digusliste määruste kogu mõista, mis digusliste isikute waranduslisi- ja puht-isiklisi wahetordasid Gesti-, Viivi- ja Kuramaal korraldavad.“

Balti era-digus on raske ja keeruline, nii et tema häst i t u n d m i n e digusteadlastelgi mitte kerge ei ole. 1864. aastast saadik on meie kodanline tsiwil era-digus „Lääne mere Kubermangude Kohaliste Seaduste Kogu“ III köitesse üles wõetud ja sellega on tema sanktsioniks ehk maksmapanejaks jõuks riigi seadusline wõim, kuna allikate tähendusel rohkem teadusline ja teaduse-ajalooline tähendus on. Sellest III jaost (tarvitame seda lühikest nimetust) on

üks oja Balti era-digust välja jäänud ja see on talupoja-seadus, mis täiesti iseseisvalt on korraldatud ja välja antud.

Mõiste all „Eesti-, Liivi- ja Kuramaa era-digus“ mõdi jälle „Läänemere kubermangude kohaliste seaduste fogu“ ei tule mitte kolme isearalilt, üksteise kõrval maksvat seadustefogu mõista, vaid ikkagi ühte digust, ühte kodeksi (seadustefogu), milles mitmesugused kohalised lahkminekud äkksitutes kubermangudes ette tulevad.

Määrused, mis Läänemere kubermangude tsiviilseaduste fogusse ülesse on võetud: 1) üleüldised, mis terwelt Läänemere kubermangudes maksavad, ja 2) isearalised, millel maksem jõud ainult äkksitutes piirkondades (Rechtsgebiete ¹⁾) on. Piirkondasid ei määrata aga mitte üksi geograafiliselt, neid määratakse ka nende elanikkude seisuse järele ja seda mõõda nende juures maksvate maa- ja linna-diguste järele ²⁾.

Ragu eelpool-seisvatest lausetest näha, ei maksa meil mitte üks ühtlane digus, mille alla emast iga kodanik peaks painutama, vaid meil on ühiselt aluselt väga suuri lahkminekuid olemas.

Ei ole mitte üksi lahkminekuid kubermangude kaupa, vaid ka nõndanimetatud piirkondade (Rechtsgebiete) kaupa. Piirkonnaks ei kutsuta III jao sissejuhatuses II § järele mitte üksi teatud maajagu, vaid ka teatud seisust, millest elanikud pärit.

Määrusi on siis üleüldiseid ja isearalisi ehk teisiti ütelda: Läänemere kubermangudes maksavad üleüldine digus ja isearalised digused ³⁾. Need isearalised digused oleksivad järgmised: 1) Liivimaa Maa-digus, 2) Eestimaa Maa-digus, 3) Kuramaa Maa-digus, 4) Pilteni Maa-digus, 5) Liivimaa Linna-digus, 6) Eestimaa Linna-digus, 7) Kuramaa Linna-digus, 8) Narva Linna-digus, 9) Talupoegade Tsiviil-digus ⁴⁾. Peale selle

¹⁾ III jao sissejuh. § I.

²⁾ Sealsamas § II.

³⁾ Siinkohal olgu tähendatud, et käesolevas artiklis sõne tsiviil- ehk nõudmiste seadustest on.

⁴⁾ III jao sissejuh. § III.

on veel Liivi- ja Gestimaa waimuliku seisuse kohta mõni isemäärus olemas ¹⁾).

Nagu näha, on peale üleüldise õiguse, mis terve kolme kubermangu ja kõigi piirkondade kohta maksew, veel hull iseäralisi õigusi, millest igaüks isepiirkonnas maksab. Nendest iseäralistest seadustest on talupoja-õigus eraldi korraldatud ja wälja antud, kuna teised, nagu juba tähendatud, meie Balti era-õiguse III jao kõites aset on leidnud. Ei wõi aga tähelepanemata jätta, et seadused, mis abielusseastumisesse puutuwad, jälle isekohast tuleb otsida. Õigusefuliste jaoks on nad Keisririigi Esiwiliseaduste Kogu esimeses raamatus leida ²⁾. Luteri-usulistele Wõõraste Üskude Põhjustkirjas ³⁾. Teiste uskude tunnustajad astuwad oma uskude eestkirjade najal abielusse ⁴⁾.

Gurwitaw ja tarwilik on nüüd waadelda, misõigune iseäraline õigus kuskil piirkonnas maksab. Tarwilik on see sellepärast, et lugejatel ühte wõi teist iseäralist õigust lugedes selge oleks, kus kohal see õigus maksab ja mis õigused isikud selle alla käiwad. Nendest iseäralistest õigustest waatleksime aga ainult Liivi- ja Gestimaa omasid, kuna aga Kuramaa ja Pilteni omad wälja wõiksjawad jääda. Esimestel on meie kohta tegelik tähtsus, wiimastel ainult teaduslik.

Selle järele oleks nendeks iseäralisteks õigusteks, mille piirkonda lähemalt ära määrata tahame: 1) Liiwimaa Maa-õigus, 2) Liiwimaa Linna-õigus, 3) Gestimaa Maa-õigus, 4) Gestimaa Linna-õigus, 5) Narwa Linna-õigus, 6) Eesti-, Liivi- ja Saaremaa Talupoja õigused.

Liiwimaa Maa-õiguse piirkonna määrawad ära: 1) isikud ja 2) warandus. Liiwimaa Maa-õiguse alla käiwad kõik isikud, kes Liiwimaa kubermangu kreisides elawad, olgu nad Wene wõi mõne wõõra riigi alamad. Nende hulgast tulewad aga need isikud wälja arvata, kes Linna-õiguse ja

¹⁾ III jao sisesejuh. § III märkus 2.

²⁾ Seaduste kogu X köide, I jagu, Esiwilisead. § 1—77.

³⁾ Seaduste kogu XI köide, I jagu, Wõõr. Üsk. Põhjust. kiri § 182—187, 199—68, 727—729, 736—745.

⁴⁾ III jao §§ 3 ja 4.

Talupoja=diguse alla käivad. Peale selle käivad Liivimaa Maa=diguse piirkonda kõik liikumata varandused, talupojamaa välja arvatud, mis kreisides olemas, selle peale vaatamata, misjuuresest seisusest tema omanik või pidaja pärit on 1). Nii siis maksab Liivimaa Maa=digus kõigi mõisate kohta, üks kõik kas ta omanik mõisnik on või ei. Teisiti ütelda: Kui me talumaa maha arvame, siis käib terve kreisi liikumata varandus Maa=diguse alla. Kui me kreisidest kõneleme, siis oleme harilikult linnad välja arvanud. Kus see aga teisiti on, selle tähendame seal kohal ära.

Liivimaa Linnad=diguse piirkond määratakse neil samadel alustel, kui Maa=diguse oma. Liivimaa Linnad=diguse alla käivad kõik linnas elavad isikud, siis ka need, kes maal elades Talupoja=diguse alla käiksid. Linnas elavatest isikutest ei käi Linnad=diguse alla mitte 1) mõisnikud 2) tegemas teenistuses viibivad ametnikud ja 3) isikud, kellel isikliku aabeli digused on. Need isikud on aga Linnad=diguse alt välja arvatud ja nende kohta maksab Maa=digus ainult siis, kui nad linnas teenistuses ei ole, mõnda ettevõtet ei pea kui ka liikumata varanduse omanikud ja pidajad ei ole. Liivimaa Linnad=diguse alla käivad ka kõikide Liivimaa linnade liikumata varandused, üks kõik mis seisusest nende omanikud või pidajad on 2).

Nii näeme, et mõisnikud, üks kõik kas nad elavad, ainult Maa=diguse alla käivad, kui nad aga linnas liikumata varanduse omanikud ei ole, misjuuresel korral nad selle omandusse puutumas küsimuses ka Linnad=diguse piirkonda alla käivad.

Cestimaa Maa=digus ja Linnad=digus on Liivimaa omadega peaaegu sarnane. Siiski on aga väikseid lahkiminekuid olemas. Cestimaa Maa=diguse piirkonda käivad kõik isikud, kes Cestimaa kreisides elavad, olgu oma riigi või võõrad alamad, kus nad mitte Linnad=diguse või Talupoja=diguse piirkonnast ei ole.

Kus liikumata varandustesse puutub, siis käivad kõik

1) III jao sissejuh. § IV.

2) III jao sissejuh. § VIII.

treisides olewad jeejugused warandused peale talumaade, Maa-diguse alla. Riisamuti ka Paides, Baltistis ja Tallinnas Toompeal olewad liikumata warandused mis mitte Linna-diguse piirkonda ei käi. Liikumata warandused käiwad aga ainult siis Maa-diguse alla, kui nad mitte waranduslike koguse (ИМУЩЕСТВЕННАЯ ОБЩНОСТЬ, Vermögens-gesamtheit) ofad ei ole ¹⁾, mis eht wahest mõne wõdra diguse alla käib, näituseks päranduseofad ²⁾.

Cestimaa Linna-digus maksab Cestimaa linnadest ainult Tallinnas (ilma Toompeata), Haapsalus ja Rakweres. Baltistis, Paides ja Tallinna Toompeal, nagu juba tähendatud, on Maa-digus maksew. Linna-diguse alla käiwad kõik liikumata warandused; on nad aga waranduslike koguse omad, siis ei käi nad mitte Linna-diguse alla. On nad näituseks päranduseofad, siis käiwad nad selle diguse alla, kus pärandaja wiimati elas ³⁾ Mis isikutesse puutub, siis käiwad Linna-diguse alla kõik Rakweres, Haapsalus ja Tallinnas (ilma Toompeata) elawad isikud. Wälja arwatakse aga mõisnikud, tegewas teenistuses olewad ametnikud ja nõndanimetatud literadid (haritlased, kes kõrgema hariduse on saanud ja ennast sellesse seisusesse — kui nii wõib ütelda — wastu wõtta on lastnud; nendekohased määrused on Balti kubermangude seaduste II jaos leida). Wiimased käiwad aga siis Maa-diguse alla, kui nad mitte linna teenistuses ei seisa, ühtegi ettemõtet ei pea ja ka liikumata waranduse omanikud ei ole.

Mis talupoja-digustesse puutub, siis käiwad Liiwimaal nende alla ainult talupojad ja talumaa ⁴⁾, Cestimaal tuleb aga sinna juurde weel muid arwata, kes maal elawad ja teba seisuslikelt talupoegade wääriliseks arwatakse ⁵⁾

Mis Narwa Linna-digusesse puutub, siis käiwad tema alla 1) Narwas elawad isikud, põlised ja isiklikud mõisnikud

¹⁾ III jao § 85. § IV.

²⁾ C. Erdmann. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen, Band I, § 22.

³⁾ III jao § 85. § IX ja XXXIV.

⁴⁾ Liiwimaa Talupoja-digus § 93.

⁵⁾ Cestimaa Talurahwa-digus § 1045.

wälja arwatud, ja 2) Narwa piirides olevad liikumata warandused ¹⁾).

Nii oleks meil siis lühedalt iseäralised õigused meie tsiviilõiguses ära tähendatud ja ühtlasi ka need piirkonnad ära märgitud, kus mingisugune neist maksab.

Sellega oleks aga küsimise peale vastatud, kus üks või teine iseäraline õigus maksab. Nüüd tekib aga küsimus, kuidas üks või teine õigus maksab ehk selgemine ja kindlamalt üteldes — misõigused määrused meie Tsiviil-õiguses, s. o. Balti eradõiguse III jaos selle kohta maksmas on, mil viisil iseäralisi ja üleüldiseid õigusi kuskil piirkonnas tarvitada tuleb.

Igas eelpool-tähendatud piirkonnas maksab selle piirkonna iseäraline õigus ²⁾. Ei ole selles alati mitte kõid juhtumised ära nähtud, siis on seaduses tähendatud, et misõiguse juhtumisel täiendawa õiguse poole tuleb pöörata. Seesõiguseks täiendawaks seaduseks on meie Talupoegade-õiguse jaoks vastawad Maa-õigused määratud ³⁾.

Pääle iseäraliste ja täiendawate õiguste maksab muudugi üleüldine õigus, üleüldine kõigi piirkondade tarbeks, mille juurde, peale iseäraliste ja täiendawate, tuleb pöörata.

Mis rombe-õiguseste ⁴⁾ puutub, siis on tema tähtsus õiguses kindlaste ära määratud. Rombe-õigus ei või kirjutatud õigust muuta ega kaotada ja tema tarvitamisewõimalus on seaduseparagrahwides ära tähendatud ⁵⁾.

Iga kohus peab seda õigust või — teisiti ütelda — neid seadusi tarvitama, mis tema all olewas piirkonnas maksawad. Sellest juhtnöörist tuleb kinni pidada, selle peale waatamata, kas kohtuskäijad oma või wõõra riigi kodanikud on. Kui aga kohtus isitud on, kes antud piirkonnast väljaspool, või kui ka väljaspool antud piirkonda liikumata

¹⁾ III jao § 333 juh. § XI.

²⁾ III jao § 333 juh. § XIII.

³⁾ Sealsamas § XIII.

⁴⁾ Rombe-õiguseks (Gewohnheitsrecht, обычное право), kutsume misõiguseid harilikka wiisid või rombeid, mis nende alalise tarvitamise läbi rahwa seas — seaduste jõu on saanud.

⁵⁾ III § 333 juh. XXIV ja XXV.

warandustest kohtus waielus tõuseb, siis tuleb miisugustel juhtumistel ka wastawaid wäliseid seadusi tarwitada ¹⁾. Näituseks tuleb isiku õigusewõime ²⁾ üle tema elukohas maks- wate seaduste järele otjustada ³⁾. Niisama tuleb abikaasade warandusline wahetord selle õiguse järele otjustada, mille alla mees abielusse-astumise ajal oma elukohta ja seisuse järele käib. Nende muutmisega muutuks ka warandusline wahetord ⁴⁾. Niiviisi mõiks näitusi ka edasi tuua, agu saagu nendest.

Nii Balti eradiguse õiwilseaduste lühike ülewaade. Nagu lugejad näewad, on ta wäga mitmekesine. Seda mitmekesidust tuleb nüüd muidugi ajalooliste tingimistega seletada.

Nagu nägime, jaguneb meie õiwilõigus peaaesjalikult kolme jalku: Maa õigus, Linna õigus ja Talupoja õigus. Selleks jagunemiseks on igatahes see asjaolu wäga tuntawalt kaasa mõjunud, et kõik need kolm klassi — mõisnikud, linna- lased, talupojad — igati isesugustes tingimistes elasid. Mis aga Talupoja-õigusesse puutub, siis on temas üsksite normide loomisel wäga raskelt meie maamõisnikkude käsi tunda olnud, kes kui „maa esimene seisus“ fergeste mõju awaldama pääsis ja siis ka oma huwide kaitset tubliste silmas pidas. Samati, kui ka mitte just nii suurel mõõdul, on mõisnikkude kasude silmaspidamist teiste õiguste juures tähele panna.

Kes ei tunneks küll meie Balti mõisnikkude eesõigusi? Sellest kõneleme aga teine kord, otsekohelelt ei käi see mitte minu praeguse ülesande alla.

Jüri Wilms.

¹⁾ Sealsamas § XXVII.

²⁾ õigusewõime (Rechtsfähigkeit, правоспособность) nime- tame seda omadust, mis inimest õiguste omaniku mõimuliseks teeb. Seda on praegusel ajal kõik inimesed, s. o. kõigil inimestel on wõime õiguste omanik olla.

³⁾ Sealsamas § XXVIII.

⁴⁾ Sealsamas § XXIX.

Balti mõisnikud ja rentnikud.

Rein Eliasen.

Kes ei tunneks Eesti lugejatest Balti parunit ning tema iseloomu? Balti parun ei ole tihti veel sentajanigi oma keskaja päris-herra kometest lahti suutnud saada: kord siit, kord seal kodumaa nurgast ilmuvad ajalehtedes sõnumed, kuidas see või teine parun talupojal müüsi maha on lõõnud, kuidas ta toorelt oma teenijaga ümber on käinud jne., jne.

Mitte vähem tuttav ei ole igale baltlasele ka siinse talurentniku tüüp. Maa- ja järelmaad oma herra vastu, saab ta tema kantsu kaapimistega toime ja laskeb enamasti herrastemeeste poolt igatpidi tüsjata. Kord saab ta küll ise oma tüsjamisest aru, kuid siis arvab ta: „ega's mõisnikuga maksja kohut ääri“; teinekord pole tal aga omal aimugi, kuidas tema õigusi maha tallatakse.

Need kaks tüüpi on kaks vastast majanduse-ilmas: üks on maa omanik, teine maa tarvitaja; üks saab omale leiba selle eest, et maa tema oma on, teine aga selle eest, et ta võõra maa peal tööd teeb. Esimene võib omale igasuguseid väljamaa-reisijaid ja peeneid lõbustusi lubada ning elu mõnususi maitsta, viimane aga suudab omal vaewalt elu sees hoida, olgugi et ta tihti 18 tundi öö-päeva kohta tööd teeb. Mida suurem esimese sissetulek, seda väiksemaks tipub ta viimasel jääma, ja ümberpöördukt: mida suurem viimase oma, seda väiksem ta esimesel.

Igas inimeses on tung olemas, mis teda kunagi kauaks ühe seisukorraga ei luba leppida, mis teda alati midagi otsima, püüdma sunnib. Senikaua kui see tung inimesest, terveist rahvast kadunud pole, on edenemine, edu ehk, nagu teadusemehed ütelda armastavad, progress kindel. Kaob ta ära, siis on ka elu kadunud, sest elu on ainult seal olemas, kus midagi kätte saada püütakse, kus võideldakse.

Ka Balti mõisnikud ühelt poolt ning rentnikud teiselt poolt ei lepi harilikult oma seisukorraga. Igaüks neist püüab edasi, igaüks neist tahab paremale järjele saada; seiks ots-tarbeks katsuvad nad oma sissetulekuid suurendada. Nagu juba tähendasin, oleneb siin ühe poole sissetulek tihti teise

omast ära. Sellest siis tulebki, et Balti mõisnikkude ja rentnikkude wahel wõitlus aset leiab.

Wõitluseseadused on igal ajal ning igal pool ühesugused olnud ja saawad arwatawaste ka tulewikus olema. Wõitjaks jääb see, kelle jõud suurem on. Jõud, mida wõitlustes tarwitatakse, wõib wäga mitmesugune olla, niisama nagu wõitlus ise kaunis mitmelaadiline on. Kõrd awaldab ta enmast materialses, ainelises rohtuses, teinekord aga waimlistes, teaduslistes tagawarades. Minult seal, kus wastaste poolte jõud ühesuurused on, kestab wõitlus enam-wähem kaua ja teritab wõitlejate meeli. Kus seda ei ole, seal langeb nõrgem peagi tugewama ohwriks.

Kui me Balti parunite ning rentnikkude wahel leiduwat wõitlust ligemalt tahaksime filmata, siis näeksimme ka siin neidsamu wõitluseseadusi, neidsamu juhtmõtteid. Ka siin on wõit tugewama poole päralt.

Kumb pool on siis siin tugewam? — küsib wist nii mõnigi, kellel mahiti pole olnud selle küsimuse juures pikemalt peatada. Ometi saidwad kõik Balti talupojad XIX aastasaja hakatuses wabaks. Ja kui wabad inimesed wõisiwad nad oma wõitluse-abinõusid niisama hästi walida, kui mõisnikudki; kui wabad inimesed wõisiwad nad igale poole minna, kuhu süda kutsus, ja neil ei pruukinud wõitlusesse astuda, kui nad mitte ühekõwadused ei olnud.

Magu juba tähendasin, on wõit alati tugewama päralt. Wabadus ükspäini ei tee inimesi weel tugewateks, vähemalt ei suuda ta neid ühewõrra tugewateks teha.

W a b a d u s, mis Gesti talupojale mõõdaläinud aastasaja hakatuses anti, tegi orjast teo-orja. See oli linnu wabadus ilma wõimaluseta maad tarwitada, ja ta sundis „wabaks“ lastud talupoegi iga tingimist wastu wõtma, mida „wabastajad“ talle ette paniwad. Ta pidi seda tahtes wõi tahtma tegema, sest muidu wõis ta kergeste näljasurma surra. Pärast wabakslaskmist oli terve Gesti rahwas maast, sellest oma isaijade warandusest, täieste wabastatud ja sattus koha pealt töölise seisukorda. Kõik ta warandus seisis tema tööjõus, tema käte rammus. Seda oma ainusest warandusest oli ta sunnitud iga tingimise juures tarwitama, sest et sellel

marandusel niisugune iseäraline omadus oli ja on, et teda tagavaraks ei saa hoida. Lähed aeg mööda, kaob ka tööd, kui teda mingi töö jaoks ei tarvitata. Ma usun, et igaüks sellest mõisaherrade „heatahtlusest“, kus Balti talupoeg mõnesuguste tingimiste all orjapõlvest wabastati, aru suudab saada ning teda ilma ühegi abita dieti hindab. Need wabastamise-tingimised olivad nii head, et „suuremeelsed“ wabastajad rõõmu pärast ainult käsi wõisiwad dõruda. Ja mida wõiski tolleaegne maomanik weel tahta? Tema laskis oma orjad wormiliselt küll priiks, kuid temale oli päewaselge, et w a b a k s l a s t u d orjaga edaspidi palju halwemine ümber tohib käia, s. o. et ori edaspidi orjaks jääb. Oli herra waremalt kohustatud oma orjade eest nälja-aastatel hoolt kandma, nendele teatawal armul toitu muretsema, siis jai ta nüüd sellest kohustusest wabaks. Talupoja priikslasimine wõttis wiimase käest ta maad ära ja andis talle selle eest õiguse, vähemalt esimeste wabaduse-aastate jooksul, üksnes oma kihelkonna piirides liikuda, ilma wõimaluseta linna elama asuda eht kuhugi kaugemale minna. (Waata Liiv. Talur. Sead. 1819. a. wälja-ame.)

Ei tarvitse sugugi terawmeelne olla, et sellest aru saada, mis seaduseparagrahwis peitus, kus wabastajad nõudsiwad, et rendi- ning ostulepingute tegemine mõisaomanikkude ja wabakslastud talupoegade wahel w a b a k o k k u l e p p i m i s e a l u s e l sündigu, kus seadus maomanikkudel ära keelas oma teenijatele harilikust määrast kõrgemat palga maksta, selle allasurumist aga oma waimimisega heaks kiitis. Terwe maapiind tunnistati mõisaherra omanduseks. Talupojal keelati ära oma ligemast ümbruskonnast wälja rännata, kuulutati teda selle juures aga „wabaks“. Mis ime siis, kui talupoeg, oma elu alalhoida soowides, orjuse asemel teoorjusega leppis. Ja et teoorjuse-aeg rahwale palju raskem oli kui orjuse-aeg, seda tõendawad meile mitmed rahwalaulud, seda tunnistawad ka need talupoegade mäsjud, mis 80.—40. aastatel siin ja seal kodumaa pinnal ilmsiks tuliwad.

„Waba“ lepingu tegemise põhjusmõtte tegelikus elus läbiwiimine näitas peagi kõigile päewaselgest ära, et wabast k o k k u l e p p i m i s e s t seal juttugi ei wõdi olla, kus k o k k u l e p p i j a d

pooled ühefõwadused ei ole. Ta näitas ära, et talupojal ilma maata midagi peale ei ole hakata ja et tema sellepärast senikauaks mõisaherra käpa alla jääb, kuni wiimane oma heaksarvamise järele maaga ümber võib käia. Et seda wabakslastmise wiga parandada, anti Balti talupoegade kohta uued seadused wälja, kus mõisnikkudele kohuseks tehti teatawat osa oma mõisa maast tingimata talupoegadele tarwitada anda (waata Liivim. Talur. Maaf., 1849. a. wälja-anne, § 7; Seadlused Saaremaa Talur. korralduse kohta 19. weebr. 1865. a. § 7, ja Eestim. Talur. Sead. 1865. a. § 9). Niiviisi jagunes mõisate maa kahte liiki: ühte osa wõis mõisaherra endist wiisi oma heaksarvamise järele tarwitada ja see sai mõisamaa nime; teist osa aga pidi ta tingimata talupoegadele tarwitada andma; sel põhjusel sai wiimane ka talurahwa rendimaa wõi kohustuslike (повинно-енная) maa nime (wiimast nimetust tarwitati Liivi- ja Saaremaal sellepärast, et talupoegade käes rendil olewa maatüki peal hulk kohustusi lasus, millest mõisamaad wabad olivad). Ühtlasi seati ka mõnesugused kitsendawad tingimised „waba“ lepingu tegemise juurde sisse. Nii näituseks tunnistati tarwilikuks, et talurahwa rendimaad mitte lühema kui kuue (6) aasta peale rendile võib anda, et rendikontrahid tingimata kirjalikult maha peawad tehtama jne.

Nende kitsenduste maksmapanemise läbi lootis riigivalitsus nõrgemat poolt, eluõditluse=wäljal natukenegi toetada. Seejugune toetamine ei suutnud muidugi palju kasu tuua, sest endist wiisi jäi põhjusmõte maksmaks, rendi- ja ostusumma suurus tehtagu talupoja ning mõisniku wahel waba kokkuleppimise teel kindlaks. Niinõrd oli nendest kitsendustest wähest siiski tulu, et talupoja wastupanemise=jõud selle läbi suurenes, ei saanud ju nüüd mõisnik teda oma maa pealt enam nii kergeste wälja ajada, kui waremalt.

Reutnikkude seisuford paranes märksa üksnes pärast seda, kui teo-orjus täitsa ära keelati. Teo-orjus oli rendilepingute juures wäga tarwitatav. Ta seisis selles, et maatarwitamise eest mõisaherradele mitte raha ehk wiljaga ei maksetud, nagu praegusel ajal, waid sel teel, et iga talupidaja aastaks teatawa arwu päewi oma inimestega mõisa

wäljadel töös pidi käima, pidi renti teoga — tööga maksma.

Teo-orjuse teeld tuli 1865. aastal wälja ja 1868. aastast saadik (23. aprillist) ei tohtinud enam keegi niisuguseid rendikontraktisid teha, kus rentnik renti tööga pidi maksma. Selle uuenduse maksmapanemine ei olnud meie mõisaherradele sugugi meelt mööda. Nad kujutasid kõikidele seda kitsikust ette, millesse nad selle läbi wõiwad sattuda. Ja walitsus tuli nendele ideeste wastu: ta andis nendele luba kuuendat osa talupoegade rendimaast kuuendiku- ehk kwoote-maa nime all oma tarwitada wõtta. Tarwitamine seisib selles, et mõisnik selle maaga niisama wabalt ümber wõis käia, kui mõisamaaga: tema kohta ei maksnud ega maksta weel praegugi need kitsendused, mille maksmapanemine talumaade kohta mõne aasta eest tarwilik leiti olemat. Selle kuuendiku- ehk kwoote-maa peale wõis mõisaherra nüüd neid töblisi elama panna, keda ta sunnitud oli ärajäänud teo-orjade asemele wõtma.

Teo-orjus on meie herrasmeeestele wõrdlemisi lühikesa aja jooksul nii armsaks saanud, et nad end seniajani temast lõpulikult lahti ei raatsi ütelda. Tihti leiad weel praegugi ajalehtedest sõnumid, et siin wõi seal kodumaa nurgas teo-orjus suuremal määral tarwitusel on.

Wiimane aeg annab teo-orjuse alalhoidmiseks ka liig palju põhjust: töbjõud lähed päew-päewalt kallimaks, mõnikord ei ole teda koguni wõimalik saadaagi. Kuidas siis mitte wõimalust tarwitada omale wõrdlemisi odawat töbjõudu muretseja? Tõsi küll, et praegusel ajal tööga ainult ühte neljandikku rendisummast wõib tasuda ja et rentnik nende tööde asemel igal ajal raha tohib maksta. Kuid paljast tohtimisest, kõike renti rahaga maksta, on selleks wähe, et teda igal pool ka tõepoolest niimõisi maksetaks. Rentniku kindluseta seisukord sunnib wiimast igaihte herra soowi kui wastuwaidlemata käsku wastu wõtma. Sest elu on talle näidanud, et nende soowide täitmatajätmine harilikult sellega lõpeb, et talupoeg oma sündimise- ja üleskaswamise-kohtast peab lahkuma. Igal Jüripäewal lahkub oma kohta-dest rentnikka, kes mõisaherradele küllalt meeldida ei ole

ojuanud, kes tema ees tarwilisel määdul ehk küürutada ei ole tahtnud. Mis kõige enam rentnikku oma seisukorda parandamast tagasi hoiab, on see asjaolu, et ta wõõra maa peal peab elama. Kõik, mis tema hoole ja mure läbi selle maadiki peal tehtakse, langeb pärast tema koha pealt wäljaajamist maaomaniku kasuks. Tehtud parandusettevõtte on enamaste maapiinnaga niivõrd ligidalt seotud, et neid wõimata on ära minnes enesega kaasa wõtta. Kuni wiimase ajani tekkib kaunis suur protsent professiivid mõisnikkude ja talupoegade wahel juust sellel alusel, et herrad koha pealt lahkujatele rentnikkudele nende higi ja waewa eest midagi ei soowid makssta. Sellepärast ei ole wist küll sugugi üleaarne, kui meie neid seadusi, mis mõisniku ja rentniku wahelkordad niisugustel kordadel ära määravad, natukeneigi tundma õpime.

Enne aga, kui nende seaduste harutamise juurde asume, peab tähendama, et isearalised määrused, mis selle küsimuse kohta wälja on antud, üksnes talu rendimaa ehk kohustuslike maa kohta käiwad, kuna mõisa- ja kuuendiku- ehk kwootemaa rentimine ning tasumaksuline tema piirides asuwatele rentnikkudele üleüldiste seaduste järele sünnib.

Harwa lahkuw rentnik oma rendikohast sellepärast, et rendi-aeg otsa on lõppenud ja tema seda kohta enam oma käes edasi ei taha pidada, wõi jälle sellepärast, et kohus ta koha pealt korratu kohustetäitmise eest wälja mõistab. Suurem hulk wäljatolimisi langeb ikka niisuguste juhtumiste peale, kus rentnik sunnitud on oma kohta, kus ta tihti lapsepõlwe ning paremad elu-aastad mööda on jaatnud, mitte oma süü pärast maha jätma. Seda tuleb siis ette, kui mõisaherra rendi niivõrd kõrgele kruuwib, et teda wõimata on koha sissetulekuteist ära makssta, kui mõisaherra kohta nii kallist müüb, et seal sees olew rentnik, kes koha põllupinda küllalt hästi tunneb, teda ostma ei julge hakata ning, olguagi pisar-silmil, sealt peab lahkuma ja teisele aset andma.

(Särgneb.)